

СПІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ХЛОПЦІВ ТА ДІВЧАТ ЯК ФАКТОР СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

О. І. ОНИПЧЕНКО

Початок ХХ століття став переломним у науковому становленні питань статевого виховання у вітчизняній педагогічній думці. Беззаперечною заслугою вчених цього періоду було те, що вони висували й вирішували питання підвищення педагогічної культури батьків, вказували на необхідність цілеспрямованої й організованої сумісної роботи батьків і школи зі статевого виховання підростаючих поколінь, відстоювали користь спільного навчання хлопців та дівчат.

На погляд багатьох авторів, які досліджували зазначений період, зародження ідей сексуальної педагогіки стало можливим як завдяки появі перших жіночих навчальних закладів, так і педагогічного дискурсу про спільне навчання й вихованні хлопців та дівчат. Його наслідком стали перші спроби створення дитячих загальноосвітніх закладів спільного за статтю навчання. Одним з подібних проєктів була середня школа спільного навчання Є. Левицької, що була створена у 1900 р. Унікальність цього навчального закладу полягала в тому, що в освітній системі того часу спільне навчання хлопців та дівчат у середній школі не практикувалося, і тому педагогічні ідеї Є. Левицької носили експериментальний характер і певний час не набули широкого розповсюдження, хоча й вплинули на загальний фон інституціоналізації педагогіки в Росії [9-11].

Серед сучасних дослідників, які розглядали деякі аспекти спільного навчання хлопчиків і дівчинок крізь призму статевого виховання слід зазначити: А. Пижіков „Роздільне навчання у радянській школі” (2007); В. Базарний „Дитя людське. Психофізіологія розвитку та регресу” (2010); Є. Турутін „Соціокультурний і освітній контекст виникнення питання статевого виховання дітей у дискурсі російської педагогіки” (2010); В. Румянцев „Багаточисельні наслідки безстатевої освіти” (2012).

Мета статті: показати шляхи вирішення проблем статевого виховання дітей і підлітків у школах на початку ХХ століття через впровадження спільного навчання хлопців та дівчат у історико-педагогічній спадщині вітчизняних педагогів.

Під час обговорення питання щодо спільного навчання хлопців та дівчат, були різні аргументи на користь або неможливість такого навчання. Серед прихильників спільного навчання основні аргументи стосувалися рівності прав жінок та чоловіків.

Якщо ми звернемося до основних дискусійних питань, що стосуються спільного навчання, то багато учасників дискусії висловлювалися про те, що зменшення обсягу загальноосвітніх предметів для жінок недоцільна й програми повинні бути негайно зрівняні в середніх навчальних закладах як для чоловіків, так і для жінок. Інші учасники вважали, що оскільки розумові здібності жінок більш низькі, ніж в чоловіків, тому можливість одержання ними такої ж загальної освіти як чоловікам здається неприпустимим [4].

Основні аргументи противників спільного навчання були такими:

- 1) психологічні розбіжності, різниця в „природі чоловіків та жінок”, що знаходить вираження в різних потребах, настроях, різних темпах розвитку;
- 2) серйозної небезпеки зазнає моральність дітей та підлітків;
- 3) чоловіки середні школи вимагають від своїх учнів більш посиленої роботи на напруги;
- 4) лише невелика кількість дівчат згодом буде навчатися у вищих навчальних закладах, а інша частка буде отримувати освіту за планом, який їм менш підходить;
- 5) навчання призведе до пониження рівня знань хлопців тощо [9].

З погляду економічного й правильного змагання між представників обох статей, вирішення питання на користь спільного навчання не підлягало сумніву. (Особливо невеликі поселення не могли дозволити відкрити два збиткові заклади одного типу).

Розглядаючи різні думки щодо питання про взаємодію статей при спільному навчанні хлопців та дівчат, дослідник цього питання К. Житомирський зазначив основні його *pro* і *contra*.

Головне побоювання в спільному навчанні представників різної статі, зазначає дослідник, деякі бачили у постійному перебуванні на очах один у одного учнів різної статі, а „умови сучасної цивілізації такі, що бажане збереження статевого почуття в дрімлючому стані як можна довше”. Як відомо, „у 13-15 років, а в дівчат на два роки пізніше, настає статева зрілість почуттів, яке повинне бути або задоволене або стримуване зусиллям. Присутність або відсутність протилежної статі тут майже не відіграє ролі, оскільки вік статевої зрілості залежить від клімату, раси,

індивідуальних особливостей і, мабуть, впливу на уяву за допомогою відповідних розмов, видовищ і описів, але не того як часто зустрічаються особи протилежної статі. У кожній родині разом виховуються брати й сестри, і через це в нікого не виникає ніяких побоювань. Діти й молоді люди однієї статі постійно спілкуються між собою, зустрічаються один з одним у гостях, на вулиці, у саду, на балах..., де вони не тільки дивляться один на одного, але й під час танців торкаються один одного, а це більш спряж „закоханості”, ніж лише знаходження в одній кімнаті” [4, с. 165].

Як показала практика, товариські відносини між хлопцями й дівчатами виявляються досить сильною перешкодою „до розвитку статевої закоханості, як морального, так і фізіологічного характеру”. Прототипом цих відносин є відносини між братами й сестрами в одній родині” [4, с. 169].

Багатьма англійськими, американськими й вітчизняними власниками шкіл вказується на позитивний вплив на хлопців, яке має присутність дівчат у школі (а також на дівчат присутність хлопців). За свідченням Г. Бэдлі, директора Бідзельської школи, воно насамперед виявляється, з одного боку, у відсутності манірності в розмовах, а з іншого – у повній їхній пристойності (good form). Усяке порушення цієї пристойності (bad form) засуджується суспільною думкою школярів, а тому не зустрічається. Така ж стриманість виявляється й у вчинках, викликається почуття честі й лицарське відношення як до дівчат, так і між хлопцями. Оцінка серед товаришів протилежної статі має більший вплив на поведінку, ніж думка представника однієї статі. Знищуючи манірність і сором'язливість, спільне виховання, водночас, знищує брутальність і нахабність, виховує характер у золотій середині природності й стриманості.

Може здатися, на перший погляд, парадоксальним, але більшість педагогів-практиків свідчили, що поділ статей при вихованні, переважно у школі, представляє саме ту небезпеку, яку прагнуть уникнути цим поділом. Поділ за статевою ознакою – головна причина більш раннього пробудження статевого почуття.

Брудні розмови між хлопцями бувають переважно в школі. Чим більше роз'єднаність за статтю, тем задушливіше атмосфера. „Недарма саме в закритих жіночих навчальних закладах вихованки п'ють коньяк, палять, грають у карти, збігають на маскарад і закохуються в кожного чоловіка, який тільки проникає за високі стіни інституту (гімназії), тоді як у наших жіночих гімназіях навіть паління представляється найвищою мірою рідкісне явище. Тому, знищити атмосферу брудних розмов, зберегти чисту уяву наших дітей найкраще досягається спільним вихованням” [4, с. 169].

Розглядаючи питання статевої етики, К. Лебедінцев указує на те, що школа не може обмежитися тим, щоб тільки збагачувати розум підростаючого юнака правильними поглядами на основні питання статевого життя; „вона повинна також усіма заходами сприяти зміцненню його волі, щоб повідомлені йому погляди він був здатний реалізовувати у життя”. Із цією метою школа повинна звернути серйозну увагу на період статевого дозрівання, що припадає на середні її класи. В цей період, як відомо, „відбувається повільнення в ріст усіх психічних здібностей”, тому школа, підлаштовуючись до потреб зростаючого організму, повинна сповільнити поступальний рух своїх програм і звернути більшу увагу на фізичний і естетичний розвиток, „намагатися дати вихід прагненням молоді до творчості”. У загальному зміст усіх заходів школи повинен направлятися на підтримку та зміцнення в молоді чисте й моральне відношення до протилежної статі, а засобом до цього буде така організація навчально-виховного процесу у школі й позашкільному житті юнацтва, „при якій молодь обох статей можливо частіше вступала б у спілкування один з одним на ґрунті спільної праці й розвитку своїх творчих сил. А це здійсниться в найбільш повній мері тільки тоді, коли школа стане спільною для учнів обох статей від першого до останнього щабля” [5, с. 155].

Звертаючись до специфіки психології статей, М. Рубінштейн вказував, що при загальній людській психіці, у чоловіків та жінок своє коло уявлень та інтересів. „І психологія й життя однаково відзначають значно більший естетизм жінки й до того ж в особливій формі: у той час як чоловік схильний більше задовольняти свою потребу в красі об'єктивним шляхом, тобто насолоджуючись прекрасним поза собою, створюючи сам об'єкти милування, у жінки відчувається сильна тяга розглядати саму себе як художній твір, – вона йде суб'єктивним шляхом у себе, однак ця різниця психіки хлопців та дівчат, як і чоловіків і жінок, не вирішує питання, яка з них більш правильна” [6, с. 68].

Не тотожні й пам'ять і мислення в тих і в інших, зазначає М. Рубінштейн. На відмінності в цій сфері вказує цілий ряд дослідників, у тому числі Мейман. Так, відносно пам'яті в різні періоди розвитку, виявляються то хлопці, то дівчата попереду, поки, нарешті, після 14 років хлопчики не йдуть остаточно вперед. Відмінність у мисленні встановлюється вже тим, що інтереси й коло уявлень в обох половин людства вже в дитячому віці не однакові, і ця відмінність із віком збільшується.

Вказуючи на різницю у психіці, педагог зазначає, що не дає права обмежити обсяг жіночої освіти й може розглядатися тільки як серйозний привід до іншого розподілу матеріалу й застосуванню інших методів навчання та виховання.

Одним з аргументів спільного навчання було те, що оскільки жінка претендує на рівні права із чоловіком, то природно, що їй повинна бути дана й відповідна підготовка до життя, а це значить,

що їй потрібно така сама освіта, що й в чоловіків. Було б нелогічно, зрівнюючи її в правах, пред'являти до її підготовленості які-небудь інші вимоги. Отже, „лозунг „рівність статей у всьому” природно-логічним шляхом приводить у такий спосіб до іншого гасла, що користується більшими симпатіями нашого часу «геть роздільність виховання й навчання» [6, с. 61].

Таким чином, зазначає М. Рубінштейн, проблема спільного навчання ще раз показує нам, як „наївно думати, що педагогічні питання це тільки питання школи”, оскільки для успішного вирішення цього питання необхідні взаємозв'язок філософії культури, етики, психології й особливо педагогічної психології.

Слід зазначити, що активно обговорювалися питання спільного навчання й виховання на „З'їзді по сімейному вихованню”. Розглядаючи питання раціональної постановки сімейного виховання однією з головних вимог, яке З'їзд пред'явив школі – це „створення в школі *сімейної атмосфери*. Оскільки в родині діти одержують спільне виховання дітей обох статей, то цілком логічно, щоб і в школі тривало спільне навчання й виховання дітей обох статей, тому обопільне зближення родини й школи дозволить перетворити виховну систему. Як відзначала більшість учасників З'їзду, спільне навчання безпосередньо торкається й інших аспектів виховання, зокрема статеве виховання, яке обговорювалося в різних секціях: I-ої – загальних питань, III-ої – фізичного виховання, IV-ої – морального виховання, VI-ої – суспільного виховання, а особливо докладно питання статевого виховання проходило через усі доповіді й пропозиції V-ої секції „Питання спільного навчання й виховання”[10].

Обговорення питання про спільне навчання почалося з доповіді М. Румянцева, що мало характер розбору звичайних упереджень проти спільного навчання.

По-перше, не заперечуючи відмінності між щиросердечними особливостями чоловічого й жіночого типу, доповідач рядом міркувань, цитат і доводів, заснованих на анкетах і психологічних дослідженнях доводив, що жінка в інтелектуальному відношенні не нижче, а, може бути, і вище чоловіка. Таким чином, зазначає М. Румянцев, відпадає один з головних аргументів проти спільного навчання, згідно якого дівчата повинні навчатися окремо від хлопців, тому що нібито їм не під силу програми чоловічих навчальних закладів і, отже, з'єднавши хлопців і дівчат, ми понизимо освітній рівень школи. Доповідач навіть навів дані американської, шведської й фінляндської шкіл зі спільним навчанням, які не підтверджують цього побоювання, а також і спостереження над спільними школами, що недавно відкрилися у Росії.

По-друге, досвід тих же шкіл спростував побоювання за „моральність” дітей, що віддаються в спільні школи, а саме: спільна робота не тільки не будить передчасно статевих інстинктів, але, навпаки, сприяє більш пізньому їхньому прояву.

На закінчення, доповідач оголосив тези, що містили в собі всі основні думки з питань спільного навчання й виховання: 1) чоловік і жінка, як рівноцінні діячі громадського життя, повинні одержувати однакову за широтою й всебічністю освіту; 2) навчання хлопців і дівчат в інтересах обох статей, самої школи й морального оздоровлення суспільства, повинне бути спільним на всіх щаблях; 3) відмінності в процесі психічного розвитку хлопців та дівчат не можуть бути на перешкоді для спільного навчання; 4) спільне навчання можливе тільки в школі нового типу, яка розуміє завдання виховання й прагне до індивідуалізації навчання [10, с. 104].

Будучи природним продовженням вступної доповіді, наступна доповідь М. Соколова була присвячена „Практичним питанням спільного навчання”, переносячи слухачів з області загальних міркувань у *практичну обстановку спільної школи*, яка починала складатися в Росії. Насамперед доповідач охарактеризував необхідну атмосферу, яка повинна панувати в спільній школі: 1) забезпечення учительським і виховательським персоналом, що має необхідну педагогічну освіту; 2) спільність має на меті повну рівність в правовому й матеріальному відношенні вчителів і вчительок, вихователів і виховательок; 3) виховна система повинна бути спрямована на розвиток в дітей обох статей почуттів взаємоповаги й товариства, а для цього слід дотримуватися принципу рівності дітей як у відношенні до них педагогів, так і в їхніх заняттях, прогулянках, екскурсіях та іграх; 4) здійснення принципу спільності можливо тільки при взаємоповазі й довірі родини й школи, оскільки серйозна виховна робота школи може проводитися тільки в спільній школі, що є прототипом нормального людського суспільства й природним продовженням нормальної родини.

Слід відзначити, що підготовча робота З'їзду передбачала не тільки читання й обговорення доповідей, але й вироблення програм для дослідження постановки спільного навчання й виховання у вітчизняних середніх і початкових школах. Ці програми у вигляді анкет були розроблені особливою комісією, за ними були зроблені зразкові обстеження декількох шкіл і заслухані доповіді тих осіб, які збирали матеріал – д-р М. Морозов і О. Дернова.

Пропускаючи питання організаційного порядку, які дають загальну картину школи й постановку організаційних питань у ній, заслуговує увагу група питань, що спрямована на з'ясування порівняльної успішності хлопців і дівчат, їх інтереси, різницю в характері занять (класних і домашніх). Ці відповіді давали уявлення про духовні сили й інтереси дітей обох статей, про їх працездатність і стомлюваність.

Також заслуговує увагу група питань стосовно морального, естетичного й суспільного виховання відносно хлопців і дівчат окремо. У зв'язку з особливим інтересом до цих питань, наведемо деякі з них: „Чи однакові права й обов'язки хлопців і дівчат? Як залагоджувалися відносини між хлопцями й дівчатами у випадку непорозуміння, що виникали? Чи спостерігалися випадки дружби між хлопцями й дівчатами й не чи не виявляла ця дружба характеру особливої задушевності й сентиментальності? Чи не спостерігалось під впливом спільного навчання згладжування відмінностей у характері хлопців та дівчат?” [10, с. 108].

Особлива група питань була направлена на дослідження періоду статевого дозрівання: „Чи відбивається початок періоду статевого дозрівання на успішності занять хлопців і дівчат і як реагує школа на ці явища? Не чи було випадків провин на статевого ґрунті?” [10, с. 109].

Серед питань також були ті, що з'ясовували естетичні інтереси окремо хлопців та дівчат на предмет відвідування театру, концертів, виставок, бажання виступати на сцені, на предмет спільності проходження дозвілля учнів, ігор і розваг тощо.

Продовжуючи обговорення питання доцільності сумісного навчання, з дуже змістовною доповіддю виступив представник батьківського комітету гімназії Харківського Суспільства Взаємодопомоги працюючих жінок д-р М. Алексєєв. Доповідь його була узагальненням результатів спільного навчання, за даними анкети, що були зроблені батьками учнів спільної гімназії Суспільства Взаємодопомоги працюючих жінок.

Доповідач підкреслив, що оскільки анкета складалася батьками й була звернена насамперед до них, то вона висвітлювала відношення батьків до школи й до проблеми сумісного навчання хлопців та дівчат, до того ж, успіх школи, що згрупувала близько себе багато культурних батьків, уже визначає сприятливий характер відповідей. Анкета проводилася анонімна. Серед питань можна виділити ті, які спрямовані на з'ясування причини поміщення дитини в спільну школу, можливі „небезпеки” від спільного навчання (окремо для дівчат й для хлопців), а також позитивні й негативні сторони спільного навчання.

Проаналізувавши схвальні відгуки батьків щодо спільного навчання, д-р М. Алексєєв зробив узагальнюючі висновки:

1. Для дівчат: більш різнобічний розвиток; сміливість, більша самовпевненість, самостійність; помітний прояв наполегливості; менша сором'язливість; зменшення кокетства; більша життєрадісність; краща манера тримати себе; менше розбещеності, менше схильності до одягу; підвищення розумових інтересів, більша серйозність тощо.

Цікаво, зазначив доповідач, що, якщо порівнювати негативні відповіді, яких була незначна меншість, то, сміливість, ініціативність дівчинки перетворюється в них у брутальність, різкість, але, зауважує автор, „у вразливих дітей, що й легко піддаються чужому впливу, особливо в дівчинок, може мати місце в середніх класах (починаючи з 3-го) деяке хлоп'яцтво, яке надалі зовсім зникає” [10, с. 111].

2. Для хлопчиків серед переваг спільного навчання вказуються наступні: їх облагороджування, відсутність свар, вульгарних розмов, пісень, читання брутальної літератури; більш стримана й пристойна поведінка, більша охайність; відсутність фатівства, залицянь; підвищення естетичного смаку; більша моральна чутливість; розвиток волі.

Недоліки спільного навчання були зазначені дуже невеликою кількістю батьків: брутальність і різкість, зайва самовпевненість; „антагонізм до дівчинками»; затримка в заняттях через дівчат, що відстають (починаючи з 4-го класу).

Слід зазначити особливу групу доповідачів, В. Фріденберг й Н. Урсін, яка розглянула інші аспекти сумісного навчання та виховання хлопців та дівчат, перший – у родині, другий – у спеціальних інтернатах.

Порушуючи питання про сімейну підготовку дітей до спільного навчання в школі, В. Фріденберг справедливо відзначає, що „єдність родини й школи у вихованні й викладанні становить найпершу й безумовну вимогу раціональної системи виховання”. У цьому відношенні, підкреслює автор, гальмують справу прогресивної школи не тільки „обивательська родина”, що опікується тільки про те, щоб діти переходили із класу в клас, але й культурні родини, у яких панує розлад між пропагуванням „високих принципів й практикою повсякденного життя”. Так, „у кожній сім'ї є мимоволі спільне проживання хлопців і дівчат в одній квартирі, але немає спільного виховання... Більше самостійності, більше волі надають хлопчиків, ніж дівчинці. Безстрашність, уміння володіти собою, наполегливість, моральне й фізичне загартування, усе це риси, безсумнівні, необхідні й цінні для хлопця, вважають батьки, але для дівчинки ці ж риси більшості родин вважаються зайвими й навіть шкідливими”.

Однак, зазначає В. Фріденберг, моральні, естетичні вимоги, що висуваються до чоловіка та жінки, повинні бути однакові. Індивідуалізація виховання повинна будуватися не за статевою ознакою, а за наявних властивостях дитини, оскільки „часто психологічна різниця між двома хлопцями буває набагато суттєвіше, ніж різниця між хлопцем і дівчиною” [10, с. 112].

Досвіду життя й діяльності одного з найцікавіших типів інтернату – інтернату зі спільними вихованням, була присвячена доповідь Н. Урсін. Будучи завідувачкою інтернату, Н. Урсін відзначила, що весь навчально-виховний процес проводить основну ідею – ідею про повну рівність дітей обох статей, а також трудовим принципом, що об'єднує завідувачку, її помічницю й усіх вихованців. Виховний вплив спільного навчання виявився так сильно, що важкі у виховному відношенні діти або покинули навчальний заклад, або підкорилися загальному духу товариства, що вимагає повної рівності у відносинах, не допускає ні кокетства, ні властолюбства, ні образи сильним слабкого. Секрет успіху цього інтернату полягає в тому, що в ньому був послідовно проведений принцип розумного сімейного виховання; дух здорової родини також проявився у спільному вихованні дітей завідувачці з вихованцями інтернату й підтримувався сумісною працею й розвагами.

Таким чином, питання про спільне навчання й вихованні хлопців і дівчат, безпосередньо пов'язують із рівноправністю жінок і з необхідністю одержання ними однакової серйозної освіти, що готує до життя. Природно, що жінка – повноправна громадянка, член суспільства й родини. Чим освіченіше буде жінка, тем свідоміше вона буде ставитися до своїх прав і обов'язків, тим краще вона їх виконає, тим вище підніме вона родину й суспільство. Отже, освіта жінки, безсумнівно, повинна бути рівноцінна чоловічої й всебічно повинна готувати жінку до життя. А тому навчання хлопців і дівчат повинне бути спільним [9].

Список використаних джерел:

1. Андриевская М. Воспитание девочки в переходном возрасте / М. Андриевская // Вестник воспитания. – 1909. – № 9. – С. 28-31.
2. Волкова М. К вопросу о физическом воспитании мальчиков / М. Волкова // Русская школа. – 1903. – № 1-4. – С. 72-94.
3. Современное воспитание и половая нравственность (по Паульсену) // Вестник воспитания. – 1908. – №6. – сентябрь. – С. 110-141.
4. Житомирский К. К сексуальному вопросу в педагогике / К. Житомирский // Русская школа. – 1905. – № 7-8. – С. 152-174.
5. Лебединцев К. Наша молодежь и вопросы половой этики / К. Лебединцев // Вестник воспитания. – 1907. – № 8. – С. 143-162
6. Рубинштейн М. Вопрос о совместном обучении в свете современной педагогики / М. Рубинштейн // Вестник воспитания. – 1912. – №5. – С. 59-94.
7. Румянцев Н. Спорные вопросы воспитания (по поводу съезда по семейному воспитанию) / Н. Румянцев // Воспитание и обучение. – 1913. – № 1. – С. 3-14.
8. Румянцев Н. Проблема полового воспитания с психологической точки зрения / Н. Румянцев // Вестник воспитания. – 1912. – №8. – С. 30-71.
9. Симонов И. С. Школа и половой вопрос. – Петроград, 1920. – 52 с.
10. Соколов Н. Вопросы совместного обучения и воспитания на Съезде по семейному воспитанию / Н. Соколов // Русская школа. – 1913. – №4. – С. 100-114.
11. Турутина Е. С. Социокультурный и образовательный контекст возникновения вопроса полового воспитания детей в дискурсе российской педагогики / Е. С. Турутина // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2010. – Выпуск 10 (100). – С. 10-14.